

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію Демедюка Юрія Григоровича
«Православні церкви України у Одеській, Миколаївській та Херсонській
областях 1991–2010 років: інституалізаційний та громадсько-політичні
аспекти», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

В останнє десятиліття відбулася низка змін в українській історичній науці. Вітчизняні дослідники дедалі частіше зверталися до нових напрямів, які раніше не часто вивчалися. Однією з них є історія православних церков у південно-західних областей України середини 1990-х–2000-х років, яку досліджує у своїй дисертаційній роботі Ю. Демедюк. Попри значну кількість праць, присвячених релігійному життю України та низки українських регіонів, особливо західних, церковна історія цього регіону рідко була предметом уваги дослідників.

Значна увага дисертантом присвячена детальному аналізу наукового доробку вітчизняних та зарубіжних авторів. Ю. Демедюк показує, які проблеми, що стосуються релігії та Церкви досліджуваного періоду, часто піднімалися дослідниками, а які потребують подальшої розробки. Зупиняється він і на проблемі мало вивченості церковного життя південно-західних областей України, зокрема акцентує увагу на тому, що наявні праці, присвячені цьому питанню, здебільшого розглядають окремі аспекти церковної історії, що вказує на відсутність узагальнюючого дослідження із цієї тематики. не згадав про низку досліджень, які стосуються безпосередньо релігійного життя досліджуваного ним періоду. Проте низку важливих праць автор оминув увагою, зокрема у цьому підрозділі відсутня згадка про монографію «Православ'я в новітній історії України» (Ч. 2) В. Пащенко, колективну монографію «Релігійна політика в Україні у 1960-х – 1980-х

роках і сучасна практика міжконфесійних відносин», в якій міжконфесійним відносинам 1990-х – 2000-х років присвячена друга частина книги, та деякі інші праці. Автор також не згадав кандидатську дисертацію Л. Прокопчук «Трансформаційні процеси в православних конфесіях України в 90-і роки ХХ ст.», захищену ще 2005 року. що стосується безпосередньо досліджуваної теми, та численні збірники статей (за винятком декількох), що були присвячені релігійному життю 1990-х – 2000-х років.

До наукового обігу залучено значну кількість невідомих і маловідомих документів і матеріалів, які дозволили автору відтворити релігійну ситуацію на Півдні України, показати особливості і тенденції церковного життя. Використано фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління, Державного комітету України у справах національностей та релігій та його попередників: Державного комітету України у справах національностей та міграції, Державного комітету України у справах релігій, Державного архіву Одеської області, опубліковані та в електронному вигляді документи різних православних церков, органів державної влади та місцевого самоврядування, довідкові та статистичні матеріали. Доволі широко дисертантом використовувалися періодичні видання, церковні та світські.

Дисертант детально проаналізував теоретико-методологічні засади дослідження. Розглянуто зміст термінів «автокефалія», «інституалізація», «епархія», «канонічна територія», «церковна громада», «хіротонія», «Православні Церкви України». Зміст частини вужчих термінів та понять розкрито в розділах, присвячених безпосередньо досліджуваній проблематиці. Розглянуто методи, які використовував дослідник у своєму дослідженні. Дисертант дає не лише їхню загальну характеристику, а й показує їх використання під час написання дисертаційної роботи.

Один із розділів дисертаційної роботи присвячений проблемам інституалізації православних церков України на загальнодержавному та

місцевому рівнях. Тут дисертант торкається процесів становлення православних церков України і їхніх єпархій в умовах взаємодії з місцевою владою в південно-західних областях України. Аналізується процес відродження УАПЦ на загальноукраїнському рівні та його регіональна специфіка. У дисертації вказується, що хоча ця конфесія і не отримала великої підтримки з боку місцевого населення у південно-західних регіонах України, проте діяльність окремих громад там засвідчила про прагнення частини людей мати свою національну православну церкву.

Ю. Демедюк також зупиняється на процесах, що відбувалися в УПЦ в єдності з Московським патріархатом. Показано прагнення митрополита Філарета отримати незалежність від Московського патріархату канонічним шляхом, церковний розкол та утворення Української православної церкви в єдності з Московським патріархатом, яку очолив митрополит Володимир (Сабодан). У південно-західних областях ця церква отримала найбільшу підтримку віруючих і мала значний вплив на місцеве населення. У дисертації вказується, що в цьому регіоні найбільше громад УПЦ в єдності з Московським патріархатом мала на території Одеської області.

Дисертант також розкриває проблему утворення УПЦ КП та її утвердження на південному заході України. Попри те, що ця церква позиціонувала себе дієвим фактором національного відродження, у цьому регіоні вона мала незначну підтримку населення і відтак невелику кількість громад. Найбільша кількість громад цієї конфесії була зосереджена в Миколаївській області.

У дисертації також порушено питання правових аспектів функціонування церковних інституцій в Україні. Автор аналізує еволюцію нормативно-правової бази та трансформацію органів державної влади та місцевого самоврядування, що займалися релігійними питаннями та сприяли вирішенню нагальних проблем релігійних громад, зокрема повернення церковного майна.

Останній розділ дисертаційного дослідження присвячений проблемі становлення та діяльності православних церков України в контексті громадсько-політичного життя південно-західних областей України. Ю. Демедюк зазначає, що державно-церковні взаємини зазнали вагомого впливу внаслідок значних змін, що відбулися в суспільно-політичному житті країни. Змінилися динаміка і стиль контактів між владою та релігійними структурами. У південно-західних областях взаємини між державними органами і різними церквами на перших порах стосувалися переважно процесу повернення державою церковного майна, виділення ділянок під забудову храмів та зміни податкової політики стосовно релігійних організацій.

Ю. Демедюк також простежив обрання релігійних діячів до органів державної влади та місцевого самоврядування, висвітлив політизацію контактів духовенства з органами місцевої влади на фоні церковного протистояння, вказав, що часто церковні конфлікти використовувалися як інструмент політичної боротьби. Період 2005–2010 років автор розглядає як час втрачених можливостей для об'єднання православних церков, позаяк попри прагнення частини національно орієнтованого духовенства до консолідації та об'єднання, ця проблема не була вирішена. Суттєвою перепоною на шляху об'єднання, на думку дисертанта, була позиція Московського патріархату, спрямована на збереження в Україні підлеглої йому церковної структури, а також відсутність єдності і наявність протиріч поміж єпископату УПЦ КП та УАПЦ. Все це негативно впливало на міжконфесійні взаємини на всій території України, в тому числі і в південно-західних областях. Дисертант вказує, що завдяки виваженій позиції місцевих органів влади, вдалося уникнути переходу міжконфесійних суперечок у відкриті конфлікти. У дисертації також порушено питання перспектив об'єднання православних церков.

Загалом діяльність православних церков у південно-західних областях в дисертаційній роботі постає у всій її повноті, з усіма позитивами та негативами, як сфера нерозривно пов'язана з іншими суспільними реаліями, яка впливає на них і сама зазнає впливу з їхнього боку. Структура роботи є чіткою, логічно обґрунтованою.

Дисертаційне дослідження Ю. Демедюка також не позбавлене недоліків, суперечностей, неточностей. Крім згаданих раніше моментів, у розділі присвяченому історіографії автор розглядає низку наукових праць, які до піднятої ним теми мають лише дотичне відношення. Значну частину цього підрозділу становить аналіз деяких праць філософів-релігієзнавців, політологів, церковних діячів, які хоча й присвячені релігійному життю незалежної України, але досліджують цю проблему в ракурсі своєї дисципліни. На наш погляд, тут варто було би більше уваги приділити історичним дослідженням.

У підрозділі, що стосується методології, на наш погляд, не варто декларувати міждисциплінарність. Те, що цю тему можуть вивчати релігієзнавці, філософи, богослови тощо, ще не робить дисертаційне дослідження міждисциплінарним. Також не потрібно акцентувати увагу на використанні історично-антропологічного підходу, позаяк історична (культурна) антропологія в релігійній сфері вивчає форми та вияви релігійності, релігійні уявлення та погляди людей, релігійне дисциплінування тощо, а дисертаційна робота Ю. Демедюка досліджує діяльність релігійних структур.

У дисертаційній роботі, присвяченій регіональним аспектам діяльності православних церков, на наш погляд, варто також було б зменшити обсяг інформації, що стосується загальних проблем діяльності православних церков, на користь матеріалу, що стосується регіональної специфіки.

Іноді автор наводить оцінки, які не привносять розуміння процесів, що відбувалися в церковній сфері, а навпаки, ідеологізують науковий текст.

Зокрема, на с. 51 дисертант пише, що дослідники міжцерковного конфлікту давали різні протилежні оцінки процесам, і як один з прикладів наводить погляди церковного діяча, тодішнього апологета РПЦ О. Драбинка, який вважав УАПЦ автокефалістським розколом третьої генерації.

Варто також було б коректніше сформулювати назву підрозділу 3.1, адже більша частина цього підрозділу стосується не суспільно-політичних аспектів державно-церковних відносин, а повернення церковного майна державою. Подібне стосується змісту підрозділу 3.3, позаяк політична складова тут представлена незначною мірою.

У дослідженні також трапляються правописні помилки, зокрема, зумовлені перенесенням із церковної сфери у наукову церковних мовних правил. Так, термін «владика», який стосується єпископського сану, автор подає з великої букви (с. 71, с. 75 та ін.), хоча за правилами мовного правопису, який функціонує в напій державі, цей термін не належить до таких. Подібна заувага стосується й терміну «православні церкви».

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Ю. Г. Демедюка. Його дисертація – це оригінальне, самостійне дослідження, виконане на достатньому науково-теоретичному рівні.

Результати дисертаційної роботи доволі відображені у 9 наукових статтях автора (5 з яких у наукових фахових виданнях), які індексуються міжнародними наукометричними базами.

Все це дає підстави вважати, що дисертація Демедюка Юрія Григоровича «Православні церкви України у Одеській, Миколаївській та Херсонській областях 1991–2010 років: інституалізаційний та громадсько-політичні аспекти» подане на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук відповідає Порядку присудження наукових ступенів затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження йому

наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу історії України
другої половини XX століття

М. М. Бондарчук

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАН УКРАЇНИ
ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ
УЧЕНИЙ СЕКРЕТАР